

ЗУНР. – Львів, 1997. 21. Українське студентство і вимоги хвилі // Діло. – 1918. – 18 жовт. 22. Швагуляк М. На Маківці, під Стрипою, Бережанами... // Вільна Україна. – 1990. – 29, 31 трав. 23. Чого ми хочемо? // Діло. – 1918 – 19 жовт. 24. Левицький К. Перед роком // Український прапор (Відень). – 1919. – 1 лист. 25. Литвин М. Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. 26. Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. 27. ДАЛО, ф. 129. 28. Велика історія України: від найдавніших часів до 1923 р. – Львів, 1935.

Ж.В. Мина

ПОХІД ОБ'ЄДНАНИХ УКРАЇНСЬКИХ АРМІЙ НА КИЇВ В СЕРПНІ 1919 РОКУ

© Мина Ж.В., 2001

Розглянуто спільний похід об'єднаних українських армій УНР і УГА на Київ в серпні 1919 р. і звільнення його від більшовиків.

The joint march of the United Ukrain Armies of the UNR and UGA on Kiev in aguast 1919 and the liberation of Kiev from the bolsheviks are Considered.

31 серпня 1919 р. об'єднані українські армії – Наддніпрянська та Українська Галицька визволили Київ від більшовиків. Цю подію називають апогеєм військових успіхів українських армій у боротьбі за українську державність у 1917-1920 рр. Виконання цього блискучого наступу улітку 1919 р. стало можливим внаслідок об'єднання українських армій. Українська Галицька армія (УГА) перейшла через ріку Збруч та 15 липня 1919 р. об'єдналась з дієвою армією Української Народної Республіки для спільних дій на проти-більшовицькому фронті.

Перехід УГА та уряду Західноукраїнської Народної Республіки на Наддніпрянську Україну не дав повного об'єднання сил. Насамперед не було політичного єднання. Фактично існувало два незалежні уряди і дві незалежні армії. Уряд Директорії УНР складався майже виключно із представників лівих партій, тим часом як західноукраїнський уряд спирався на ліберальні партії з виразними консервативними тенденціями. Армія УНР відрізнялась від УГА і організаційно, і методами боротьби. Проте у них була одна мета – захист державності і незалежності своєї країни. [1]. Для керування операціями обох армій було створено об'єднуючий орган – Штаб Головного Отамана (ШГО) на чолі з колишнім професором Військової Академії генералом М. Юнаковим [2].

У середині липня 1919 р. військове та політичне становище УНР було вкрай складне. Стратегічно Армія УНР була відтиснута більшовицькими військами на територію, межі якої можна визначити рікою Збруч на заході, рікою Дністер на півдні та місцевостями Городок – Ярмолиці – Комаргород – Ямпіль на півночі. З більших міст у руках Армії УНР були Кам'янець і Могилів [3]. Після переходу через ріку Збруч частини УГА отримали такі райони для концентрації своїх сил: I корпус – р-н Нова Ушиця; II корпус – р-н Дунаївці; III корпус – р-н Курилівці Муровані. Була ще так звана Етапна команда, яка перебувала в Кам'янці, потім в Барі. [3, с. 140]

Про чисельність об'єднаних українських армій немає точних даних. Загальна кількість старшин та вояків становила приблизно 85 тис. (з них 45 тис. мала УГА). 15 тис. бійців було

в повстанських загонах, підпорядкованих ШГО. Отже, об'єднана українська армія нараховувала приблизно 100 тис. старшин, вояків і повстанців [4]. Щодо бойового спорядження, то в літературі наводяться різні цифри. За даними ген. Капустянського, об'єднані українські армії нараховували приблизно 33 тис. крісів і шабель, 335 гармат, 1100 скорострілів, 2 авіаполки [5, с. 135]. З інших джерел відомо, про ще було понад 700 кулеметів, приблизно 9 панцирних поїздів та 6 панцирних самоходів [3, с. 142].

Одним з головних завдань, яке повинен був вирішити ШГО перед початком операції, був вибір стратегічного напрямку для наступаючих армій.

З самого початку в ШГО зустрілись дві різні концепції. Командування УГА пропонувало похід на Одесу з тим, щоб очистити від ворога узбережжя Чорного моря, встановити зв'язки з Антантою і тоді вже йти на Київ. Цей план зустрів опозицію з боку командування дієвої армії УНР, яке вважало, що політика вимагала спочатку заволодіти Києвом [6]. У результаті було прийнято компромісне рішення – йти одночасно і на Одесу і на Київ [3, с. 146]. У подальшому ході кампанії виявилось, що цей план незручний, оскільки для успішного ведення операцій у двох напрямках бракувало сил.

Для наступу на Київ і Одесу ШГО поділив українські армії на три армійські групи. У напрямку до Одеси йшли наддніпрянські частини, якими командували генерали В. Тютюнник та Ю. Тютюнник і полковник Удовиченко; на Житомир йшли II-ий Галицький корпус та корпус Січових Стрільців (СС) під командуванням полковника Вольфа. Основна частина армії – I-ий та III-ій Галицькі корпуси і наддніпрянський Запорізький корпус під командуванням генерала А. Кравса, йшли на Київ [6, с. 531].

Початок наступу об'єднаних українських армій було призначено на 20 липня 1919 р. Згідно з директивами головного отамана С. Петлюри, переданими через штаб дієвої армії УНР та начальної команди галицької армії (НКГА), окремі частини зайняли такі вихідні позиції: корпус СС – р-н Городка; II-ий Галицький корпус – р-н Дунаївці; I-ий Галицький корпус – р-н Нової Ушиці; III-ій Галицький корпус – р-н Бару; Запорізький корпус – р-н Єлтушкова; група В.Тютюника і Ю.Тютюника – р-н Копайгорода, і група полковника Удовиченка – р-н Могилів – Ямпіль [3, с. 150-151].

Першою пішла у наступ група генерала Вольфа. Вона повинна була відкинути більшовицькі частини, що намагалися за будь-яку ціну перешкодити концентрації українських армій, за залізничну колію Волочиськ – Проскурів – Жмеринка. 27 липня група генерала Вольфа почала наступ на Проскурів і Деражню та успішно його завершила [3, с. 150-151].

Центральна група військ генерала А. Кравса і Армія УНР почали наступ 5 серпня на Жмеринку і Вінницю. У Штаб Головного Отамана приходили повідомлення про успішний наступ об'єднаних армій на всіх ділянках фронту [3, с. 152].

Одночасно лівим берегом Дніпра в напрямку до Києва наближалась під командуванням генерала Бредова Добровольча армія. Генерал Денікін ще стояв на розпутьті: або захоплювати Київ, або звільняти Харків від більшовиків [7]. Головний Отаман С. Петлюра добре усвідомлював ситуацію, що утворилась, і прагнув активно включитись в спільний антибільшовицький фронт [8]. ШГО видав директиву, зміст якої зводився до того, щоби при зустрічі з денікінцями не вступати в бої, а по можливості намагатись вести переговори для встановлення демаркаційних ліній. Однак 20 серпня відбувся спровокований денікінцями короткий бій між українськими частинами з групи Ю. Тютюнника й загонами 2-ої Терської козачої бригади полковника Білогорцева [3, с. 153]. Незважаючи на цей інцидент, ШГО не втрачав надії на можливість порозуміння з денікінцями на підставі спільних інтересів у боротьбі з більшовиками.

Уряд УНР надіявся і на допомогу держав Антанти. Проте переможці в першій світовій війні не були зацікавлені в побудові самостійної української держави. Антанта недооцінила одного з найважливіших факторів боротьби з більшовизмом – визвольні рухи поневолених народів, а насамперед український визвольний рух, що мав величезні шанси для переможного закінчення боротьби з більшовизмом як однієї з форм російського імперіалізму і зробила ставку на російську контрреволюцію. Держави Антанти були засліплені успіхами адмірала Колчака і генерала Денікіна [7, с. 9].

Серед таких складних політичних і стратегічних обставин українські об'єднані армії проводили військові операції з метою визволення Києва. З 20 по 22 серпня центральна група генерала Кравса пройшла з боями понад 100 км і після бою під Романівкою (21.VIII) зайняла Фастів – великий залізничний вузол під Києвом. В той самий час Запорізький корпус успішно проводив військові операції і 22 серпня захопив Білу Церкву. Отже, вже 23 серпня українські армії підійшли на відстань 40 км від Києва [3, с. 162].

НКГА видала згідно з попередніми директивами ШГО наказ почати наступ на Київ 25 серпня. Однак, ШГО скасував рішення НКГА, мотивуючи це тим, що під Києвом не вистачає сил для вирішального наступу і що ускладнилась ситуація на Одеському напрямку в зв'язку з рухом трьох більшовицьких дивізій (45-ої, 47-ої та 58-ої). Тому остаточний наступ на Київ розпочався 29 серпня. На жаль, ворог спромігся використати ці чотири дні і зосередив під Києвом свіжі військові сили під командуванням генерала Солодуба.

Між частинами генерала Солодуба та Запорізьким корпусом відбувся бій біля с. Велика Бугаївка, що закінчився на користь останніх [3, с. 165].

Одночасно 2-а коломийська бригада здобула укріплені висоти на південь від селища Крушинки, а 2-ий курінь Самбірської бригади здобув станцію Глеваха. І-ий Галицький корпус зайняв у вуличних боях м. Ясногорку.

30 серпня дивізії Запорізького корпусу виконали блискучий оточуючий маневр і витіснили групу ворога до Дніпра. Тоді ж 6-а бригада І-го Галицького корпусу здобула Ігнатівку, Софіївку й Петропавлівку. Ввечері того ж дня українські частини знаходились вже в передмістях Києва, а 31 серпня 1919 р. урочисто ввійшли в столицю [3, с. 166].

Однак, не дивлячись на те, що УГА і Армія УНР беззастережно виконали поставлені перед ними завдання, тріумф був недовготривалим. 31 серпня 1919 р. кінні відділи Добровольчої армії ген.Денікіна на чолі з бароном Штакельбергом підійшли до Дніпра. Вони вільно перейшли ланцюговий міст, залишений українськими частинами без охорони і пройшли до Думи. На вимогу денікінців поруч з національним українським прапором було вивішено російський трибарвний стяг. За наказом полковника Сальського один із присутніх вояків Запорізького корпусу зірвав російський прапор, що спричинило метушню та стрілянину [9].

Денікінці відтіснили галицькі бригади на передмістя. Щоб позбутися зайвих втрат, А. Кравс підписав договір про відступ своїх частин з Києва на лінію Ігнатівка – Васильків [9, с. 561].

Намагання уряду УНР порозумітися з командуванням Добровольчої армії та встановити демаркаційні лінії між фронтами були марні. Генерал Бредов не приховував негативного ставлення до УНР та відмовлявся вести переговори з М. Омеляновичем-Павленком [10]. В результаті 4 вересня 1919 р. фронт київського наступу було відсунуто на лінію Козятин – Бердичів. [9, с. 562]

Події в Києві використали більшовицькі війська. 13 вересня вони зайняли Сквиру, а 14 вересня – залізничний вузол між селищем Попельне та Фастів. З 15 по 20 вересня група

генерала Кравса та II Галицький корпус провели з ними кілька боїв, завдавши значних втрат. Однак українські частини втратили майже весь запас амуніції. 20 вересня більшовики зайняли Житомир. Одночасно і Добровольча армія генерала Денікіна почала загальний наступ на українську армію [9, с. 562].

Замість того, щоби об'єднати всі сили в боротьбі з більшовизмом, генерал Денікін та його оточення розпочали боротьбу з Україною, яку вважали за “південну Русь”, стоячи на позиціях “єдиної, неподільної Росії”. Боротьба з “українством” стала головною метою білих генералів [6, с. 534].

З огляду на таке становище уряд УНР вирішив припинити військові дії проти більшовиків і кинути головні сили на боротьбу з Добровольчою армією генерала Денікіна. 24 вересня 1919 р. уряд Директорії, президент Української Національної Ради Є. Петрушевич підписали декларацію, в якій закликали український народ боротися з ворогом – Добровольчою армією генерала Денікіна [6, с. 534].

Київську катастрофу можна назвати “початком кінця” національно-визвольної боротьби українського народу за свою незалежність. Українські війська опинились між трьома вогнями: більшовицькими військами, Добровольчою армією генерала Денікіна та Польщею, яка поступово окупувала Західну Волинь та Поділля [6, с. 535].

Наслідки походу на столицю показали глибину ідеологічного розходження між урядами ЗУНР і УНР, яким на той час бракувало консалідації. Уряд ЗУНР допускав союз з Добровольчою армією генерала Денікіна в надії на допомогу держав Антанти проти Польщі. Уряд УНР відкидав такий союз.

Похід на Київ був більше політичним маневром, ніж стратегічним. Уряд УНР вважав першочерговим політичним завданням здобуття столиці. Прийнятий план походу одночасно на Київ і Одесу був незручний, оскільки розбивав сили. Звичайно, здобуття столиці мало великий глузд – від цього зростав престиж молодій українській державі. Але здобути Київ – це одне, а втримати його в своїх руках – зовсім інше. Після втрати Києва стратегія вимагала перекинути армію на захід, залишивши більшовицькі війська проти Добровольчої армії генерала Денікіна [4, с. 208].

Ще одним недоліком стратегічного характеру було те, що при плануванні походу на Київ не було враховано тодішнього розміщення ворожих сил. Проти більшовицьких військ, що були зосереджені в районі Київ – Коростень було кинуто 86 % наявних сил об'єднаних українських армій, а проти більшовицьких військ, зосереджених в районі Одеси – 14 %. Отже, українське командування залишило правий фланг наступаючої армії незахищеним, вражаючи його на удар південної групи більшовицьких дивізій [4, с.209].

Слід зауважити, що і зайняття самого Києва не обійшлося без стратегічних помилок – не було укріплено ланцюговий міст на лівому березі Дніпра, що дозволило кінним відділам Добровольчої армії генерала Денікіна вільно його перейти.

Ускладнювала становище проблема постачання українських армій зброєю і амуніцією. Не менш трагічною була ситуація і з постачанням ліками та санітарними матеріалами. Надії на допомогу країн Антанти були марними. Вони не тільки відмовились постачати зброю, амуніцію для українських армій, але й тримали УНР в стані блокади. С. Петлюра в листі до французького публіциста Жана Пелісьє писав: “Ми не маємо ліків; тиф десяткує ряди нашої армії, багато з пораних вмирає, бо не маємо ні ліків, ні білизни. А антантські держави, які проголошують високі принципи, забороняють Червоному Хресту прибути до нас!” [11].

Крізь блокаду, встановлену державами Антанти, не можна було перевозити ліки навіть із сусідньої Румунії, яка, будучи сателітом Антанти, теж блокувала територію УНР [4, с. 192].

Отже, похід об'єднаних українських армій на Київ в серпні 1919 р. яскраво показав залежність стратегії від політики. Потрібно було відкинути регіональні чвари та партійне політиканство і шукати повної консолідації, що дозволило б максимально використати сили української нації у боротьбі за свою незалежність. Не дивлячись ні на що, Армія УНР та УГА виконали поставлені перед ними завдання. Взяття Києва було одним з найбільших досягнень української зброї. Велике значення цієї події ще у тому, що століттями розділений штучними кордонами народ братерством зброї засвідчив перед історією єдність нації в боротьбі за свою державність.

1. Військове законодавство України. Збірник нормативних актів. / Під ред. В.І. Кравченка. – К., 1999. – С. 7. 2. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С. 303. 3. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. – С. 137. 4. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. – Львів, 1999. – С. 198. 5. Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році: У 3 ч.-Мюнхен, 1946.- ч.ІІІ. – С.135. 6. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х т. Т. ІІ. – К., 1992. – С. 531. 7. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. Т. ІІ., книга 4. – Київ-Львів, 1923. – С. 14. 8. Капустянський М. Втрачені можливості. // За самостійність. Орган Організації українських націоналістів. Ч. 1–2 (13–14), січень–лютий, 1948. – С. 10. 9. Крип'якевич І. Гнаткевич Б. Стефанів З. Історія українського війська (- від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) – Львів, 1992. – С. 561. 10. Мазепа І. Феденко П. З історії української революції. Прага, 1930. – С. 23. 11. Лист до французького публіциста Жана Пелісьє // Симон Петлюра. Статті. – К., 1993. – С. 187.

О.Г. Макаруч

ВІДНОСИНИ УНР ТА ЗУНР ЗІ СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1918 – 1919 рр.)

© Макаруч О.Г., 2001

Проаналізовано українсько-американські відносини в роки Української революції.

In the article the observation of ukrainian-american relations in 1918 – 1919 was held.

Сьогодні саме Сполучені Штати Америки разом з Великобританією та Росією є гарантами непорушності українських кордонів (це зобов'язання незалежна Україна отримала в обмін на ядерне роззброєння). Від стану українсько-американських відносин значною мірою залежать перспективи розвитку нашої держави, її інтеграція в європейські та світові політичні, економічні та військові структури. Традиції співробітництва двох націй певною мірою почалися ще в роки Української революції.